

En utskrift från Dagens Nyheter, 2016-11-29 10:41
Artikeln ursprungsadress: <http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/sa-hittar-vi-ett-nytt-satt-att-leva-bland-midsommarangens-hemligheter/>

DAGENS NYHETER.

Kulturdebatt

Så hittar vi ett nytt sätt att leva bland midsommarängens hemligheter

Publicerad 2016-06-27

Levande kultur. Foto: Foto: Fredrik Funck

Svenska ängar och hagar är levande kulturskatter – där vi kan hitta nyckeln till en hållbar framtid och ett mer öppet förhållningssätt till världen. Biologen och

författaren Stefan Edman ger sig ut på strövtåg bland flora och fauna i midsommartid.

Männen blevo ondsinta och kvinnorna kärlekskranka”, rapporterar unge Carl Linnaeus från ett öländskt bondkalas en sommarkväll 1741. För mycket brännvin i glaset? Säkert. Men riksdagens utsände upptäckte också att eggande aromer steg ur de tjocka fång av gulmåra som värdfolket lagt på golvet framför den glödheta spisen. Billig fylla åt alla.

Själv ligger jag raklång bland prästkragar och smörblommor, rusig av lycka efter sillen och nubben. Det är midsommarafton i nådens år 2016. Och jag inser återigen vilka glimrande kulturskatter dessa Sveriges sista slätterängar och naturbetesmarker är. Men hur bortglömda de hittills varit i kulturdebatten, sorgligt utlämnade åt jordbrukspolitik och marknadskrafter. Och dödgrävare på Arla och Jordbruksverket.

Ängen och hagen är värda ett bättre öde än så! De är vårt melankoliska barrskogsrikets ljusa ögon, myllrande av växter, kryp, insekter, fåglar. De är poeternas, folkvisornas och konstnärernas landskap. De ruvar på tusen år av svensk historia, på myter, legender, religion. Utan EU-stöd hade de flesta varit ett minne blott.

När Coop och Ica Maxi ger oss vårt dagliga bröd är det allt färre som vet eller behöver känna till skillnaden mellan hage, äng och åker. Men för inte länge sedan var de på liv och död, själva ryggraden i folkhushållet och ekonomin: Hagarna och skogen var de små kornas sommarbetesmarker. Medan ängen, den lite bördigare, oplöjda grässvålen med sina örter och hamlade träd, producerade vinterfoder till djurens överlevnad i dragiga grå fähus. Kreaturen levererade i sin tur mjölk, kött och hudar. Och inte minst gödsel till de små åkerlapparna där folk odlade rovor, potatis, havre och grönsaker. ”Ängen är åkerns moder”, sa de gamle; ett sinnrikt näringskretslopp som krävde skickliga odalmän. När det kom i obalans stod svälten för dörren. Som på Karl Oskars och Kristinas tid då tusentals bondefamiljer tvingades utvandra därför att ängarna till följd av befolkningstillväxt och överutnyttjande led av svårartad kvävebrist. Samma problem som drabbar åtskilliga småbrukare i Syd i dag.

Från vikingabönderna till mitten av 1800-talet präglades socknarna i Syd- och Mellansverige av oceaner av vildgräs. I dag återstår 400 000 hektar naturbetesmark, merparten ännu betad. Men bara 10 000 hektar slätteräng, ömsint vårdade av hembygdsföreningar och andra eldsjälur; resten har blivit åker, skog, tätortsmark och vägar. Då var de mödans och de krökta ryggarnas marker, nu lockar de oss tätortsmänniskor med vila, fågelsång, dofter och fjärilsfladder.

Att ströva runt i en äng eller gammaldags beteshage, utan klocka och mobiltelefon, är gratis välfärd för stressade själar. Rogivande och samtidigt, för den som vill, en lustfylld lektion i etnologi, lingvistik, folkmedicin och sakralitet.

Stoppen blir många. Till exempel vid Johannesörten, en av de få som fick behålla sitt fromma namn när prästsonen Linné rensade bort allt religiöst han kunde hitta i floraböckerna. Johannes? Jo, för att de röda ståndarknapparna associerar till Jesus blod som droppade ner under korset där den älskade lärjungen stod. Men legenden noterar också de svarta prickarna i bladen – Satans klor! I dag vet vi att de är depåer för fett.

Daggkåpan var fruktbarhetsgudinnan Frejas växt på asatiden, efter kristnandet blev den simsalabim Jungfru Marie kåpa, ”kyskt” luktfri utan pråliga blommor. Märkligt nog har modern forskning visat att den fortplantar sig med jungfrufödelse, *partenogenes*, alltså med obefruktade frön. Droppen i bladet – överskottsvatten som pressats ut från vävnaderna –

trodde sig alkemisterna kunna nyttja för att framställa guld, därav det vetenskapliga släktnamnet Alchemilla.

Akustiken i ängen är afrikansk, här sjunger lövsångare och ärtsångare från Kenya, svarthätta från Zambia; i trädtoppshöjd susar en flock skriande tornseglare, komna från Desmond Tutus Kapstaden efter månader av nattlig stjärnavigering.

Ängen är lokal och alldeles svensk men också tillhörig den stora världen. Övervintrade citronfjärilar singlar fram över blomkalkarna tillsammans med den praktfulla amiralen som fladdrat sig hit ända från Medelhavsområdet.

Vem älskar inte te-veronikan, ”mormors glasögon”, döpt av Linné till Veronica chamaedrys. Vilde han hylla hennes näpna gestalt i gräshavet, ”den enda sanna älvan” (dryaden)? Eller tänkte han på Veronica, som i legenden torkar Jesus ansikte med en svetteduk fuktad av saft från just denna blomma? Mästerrotten som ännu blommar vid torpruinerna, användes som ett *medicum divinum*, den fattiges apotek mot alla mänskliga plågor, djurens ohälsa, vättar och troll.

Och så har vi överallt gulmåran som med sina hallucinogena molekyler innesluter ängen i sötma. Under katolska tiden Jungfru Marie sänghalm, besungen av Erik Axel Karlfeldt. På vetenskapsprosa Galium verum, av grekiskans *gala*, mjölk, samma ord som i galaxen, *The milky way* (fast vi svenskar envisas med Vintergatan). I den antika skrönan ammade ju gudasonen Herakles sin mamma Hera så häftigt att hennes bröstmjölk skvätte ut över hela kosmos. Sambandet mellan gala och gulmåra är däremot en skär sanning: Bondmoran tillsatte måran i mjölken för att påskynda ystning. Och hon silade ofta bort flugor i mjölken genom flätverk av mårablad.

Äng och hage – kulturhistoria! Och ett rum för njutningsfull poetisk skedmatning. Ängen är ”livsvarm som den älskade kvinnans hud”, skriver Harry Martinson, i sammanfattning: ”Paradiset är en ängsmark före slåttern”. Den allvetande Folke Isaksson är förtjust i humlan som ”flärdlös och luden bugar...över örternas rad/dricker sin mjölk och tackar/hänger i blommans juver./Samlare, läckergom, liten tok under blåklockans kjo”. Sonja Åkesson, storstadspoet med gotländska rötter, får med allt i sin långa dikt Sommarräkning: ”...och hundlor och hallonsnår/och rödklöver och vitklöver/och ormbunkar och stenrosen...”

Just nu står de vilda gräsen som allra skirast, med namn som i sig själva andas poesi: svingel, tåtel, gröe, losta, äxing. Jag håller en vipa mot solen och mumlar Edith Södergran: ”Nu dricker jag makt ur det minsta och spädaste grässtrå/en väldig beskyddare räcker mig nådigt sin hand”. Och Walt Whitman: ”Jag tror att ett grässtrå är ingenting mindre än stjärnornas dagsverke”. Vintergatan har försilvrat ängen, som Werner Aspenström skulle ha sagt.

Men så paradoxen: Skönhet för människoögat – och kamp för överlevnad. I varje tuva. Den som vill kan tänka som Elin Wägner i Väckarklocka: ”Världen är en levande organism som hålls igång av ett hjärta”. Eller nöja sig med Birger Normans humorfriska förundran: ”Lättsinnet sprider sig och återkastas från smörblomma, maskros och den champagneskummande hundflokkan längs vägen som börjar damma. Till och med gamla dystra granar kan plötsligt sätta karmosin i håret och börja nynna på nästan glömda visor.”

Den biologiska mångfalden i äng och hage är den rikaste i svensk natur. På varje kvadratmeter välbetad grässvål kan det finnas uppemot 40 olika örter, ormbunkar och gräs! Som i sin tur lockar horder av insekter och fåglar. Och i gammeleken kan det bo 1000 arter kryp och flygfän.

Spännande natur! utbrister vi och tar picknick i kohagen. Vi borde sagt *kultur*! För utan människan och hennes djur skulle naturen här se annorlunda ut. Äng och hage är liens, slåtterns och mulens marker. Och de i klimatdebatten så förtalade korna är ojämförligt bäst på att stimulera mångfalden; därnäst kommer fåren. Miljökrisen handlar nästan alltid om att människan utarmar och förstör. Men det äldre bondelandskapet är ett trösterikt exempel på motsatsen.

Fast nu lever det farligt. Mjolk- och köttbönder har blivit en utrotningshotad art i Sverige. De står förvisso med EU:s bästa djurhälsa och livsmedelskvalitet. Men slås ut i frysdiskarna av kolleger i länder med lägre mjölkkrav och därför lägre priser åt oss konsumenter.

1990 fanns det 30 000 mjölkantbruk i Sverige, i dag är 4000 kvar; antalet mjölkkor har på tio år minskat med 100 000. Med Arlas dumpade mjölkpriser och Jordbruksverkets purfärska betesregler är många högklassiga naturbetesmarker nu i akut fara; när betet upphör blir marken fet och gynnar hundkäx och nässla som i sin tur tränger ut de gamla nordiska "folkvisblomstren" mandelblom, kattfot, blå viol och andra. Sedan: Sly och gran, mörknande bygder, förlust av skönhet, trivsel och turistisk attraktionskraft

Vill vi detta? Sannolikt inte. Men alltmer urbana politiker har tappat greppet. Utöver akuta överlevnadsstöd till mjölkbönderna måste vi konsumenter "äta och dricka oss sig till ett öppet landskap", alltså välja svensk mat, så långt möjligt även närproducerad och KRAV-märkt. Svensk naturbetesbiff har 70 procent lägre klimatpåverkan än det globala snittet, eftersom svenska djur är friskare djur och 90 procent av kornas foder produceras i Sverige, ofta på den egna gården. Svenska mjölkkor har av samma skäl 44 procent lägre klimatbelastning.

Men kulturskatterna äng och hage är i klass med omistliga konstsamlingar och till exempel Visby ringmur och får bara inte längre reduceras till jordbrukspolitik och marknad.

Någon invänder kanske: Ska vi över huvud taget bry oss? I en värld som brinner? I modernitet och urbanitet? Jo, det skulle kunna bli provinsialt navelskådande. Men lika gärna precis tvärtom: En källa till sund nationell stolthet och trygg identitet som gör oss globalt mer öppna och generösa, med en planetär etik för att möta de stora hoten. En tes att begrunda i sommarnatten, till Gunnar Ekelöfs Eufori: "havet av hundlokor, skummande grönvitt i sommarnattsdundet, inte en fjärlig kring ljuset men körer av myggor i eken, löven så stilla mot himlen... Och aspen som prasslar i stiltjen: Hela naturen stark av kärlek och död omkring dig".

Stefan Edman är biolog och författare till ett flertal böcker om människan, naturen och miljön.

Stefan Edman

Detta material skyddat enligt lagen om upphovsrätt